

Jean de Joinville

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCS MONDÁSAI

A KÖZÉPKORI FRANCIA TÖRTÉNETI IRODALOM REMEKEI

II.

Sorozatszerkesztő
CSERNUS SÁNDOR

KÉSZÜLT

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖZÉPKORI EGYETEMES TÖRTÉNETI TANSZÉKÉN

Jean de Joinville

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCS MONDÁSAI

Közreadja
CSERNUS SÁNDOR

JACQUES LE GOFF
könyvrészletével

CSERNUS SÁNDOR
ZIMONYI ISTVÁN
tanulmányaival

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST

A kötet megjelenését támogatta

SZTE Bölcsészettudományi Kara
Lendület „Magyarország a Középkori Európában”
MTA–DE Kutatócsoport / LP2014-13/2014

A jegyzeteket írta és a segédleteket összeállította
CSERNUS SÁNDOR

Fordította
CSERNUS SÁNDOR
CS. TÓTH ANNAMÁRIA

A térképeket rajzolta
SZÁNTÓ RICHÁRD

A borítón

Damietta elfoglalása. Miniatúra Jean de Joinville művének 14. századi másolatában.
Párizs, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 13568, f. 83

Köszönetnyilvánítás / Remerciements

Gallimard Kiadó, Párizs / les Éditions Gallimard, Paris
Jacques Le Goff örökösei / les héritiers de Jacques Le Goff
Joinville város Polgármestere és Polgármesteri Hivatala / le Maire et la Mairie de Joinville
Joinville, Miasszonyunk-templom / l'Église Notre-Dame de Joinville
Blécourt Polgármestere és Polgármesteri Hivatala / le Maire et la Mairie de Blécourt

Hungarian translation © Csernus Sándor, Cs. Tóth Annamária, 2015

© Csernus Sándor, Zimonyi István (tanulmányok), 2015

© Éditions Gallimard, Paris, 1996 (Jacques Le Goff)

ISBN 978-963-506-963-7

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Tamás Zsuzsanna
Sorozatterv Szák András
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Nyomás és kötés az OOK Press Kft.-ben készült
Felelős vezető Szathmáry Attila

TARTALOM

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCS MONDÁSAI / 9
(*Fordította Csernus Sándor és Cs. Tóth Annamária*)

*

Jacques Le Goff
SZENT LAJOS. KÖVETKEZTETÉSEK / 265
(*Fordította Csernus Sándor*)

Csernus Sándor
TIPIKUS ÉS KIVÉTELES. A JOINVILLE-EK:
EGY CHAMPAGNE-I BÁRÓI CSALÁD KIEMELKEDÉSE / 275

Csernus Sándor
A „SUPER HOMO” ÉS JOINVILLE SZENT LAJOSA / 304

Zimonyi István
EGYIPTOM A 13. SZÁZAD KÖZEPÉN / 332

*

Kronológia Jean de Joinville művének tanulmányozásához / 353
Országok, dinasztiák és uralkodók / 361
A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek / 387
Válogatott bibliográfia / 396
A rövidítve idézett címek föloldása / 410
Az illusztrációk jegyzéke / 412
Személynévmutató / 414

*

Térképek / 435
Képmelléklet / 441

A „SUPER HOMO” ÉS JOINVILLE SZENT LAJOSA

„Szent Lajost Joinville alkotta meg”¹ – állapítja meg Szent Lajosról készített monográfiájának összefoglaló áttekintésében Jacques Le Goff. Joinville Szent Lajos életéről írott műve a középkori francia történetírás – és a memoáriróadalom – egyik csúcsteljesítménye és egyedülálló alkotása: történeti munka, ugyanakkor rendkívül eredeti szemlélettel megírt életrajz (s minthogy egy szent életét írja le, sajátos *hagiográfiai* munka is), melynek valójában két egyéni főszereplője, illetve tárgya van: Szent Lajos és maga a szerző, Joinville. A műben Champagne-nak és a champagne-iaknak ugyancsak kiemelt szerep jut. A háttérben pedig ott látjuk azt az uralkodói szándékot, mely az egyre bonyolódó vazallusi viszonyrendszer lehetőségeit kihasználva és azokon túllépve, Szent Lajos korában még a király és a vele összeforrott monarchia tekintélyére építve, de utódai idején már az egyre pragmatikusabbá (s egyben gátlástalanabbá és hatékonyabbá) váló királyi központi hatalom megerősítése útján egy nagy (sőt a *legnagyobb* keresztény) nemzeti monarchia létrehozásán fáradozik.

A nagy hatalmú bárók, territoriális fejedelmek és a vazallusi viszonyrendszerüket, valamint családi kapcsolataik hálóját folyamatosan szövő lovagok és családtagjaik s az új helyzetben saját szerepét kiteljesíteni igyekvő és egyben új küldetését is kereső egyház, a keresztes lovagok utolsó nagy generációja és a 13. századnak az ismert világot kibővíteni, fölfedezni és megérteni kívánó alakjai és intézményei sorra megjelennek Joinville emlékiratának lapjain. Mintegy hatvan év aktivitása és élettapasztalata sűrítődik Champagne *sénéchal*jának művében.

Joinville művének eredeti kézírata nem áll rendelkezésünkre. Négy másolata van,² közülük egy a 14. századból való (valószínűleg 1330–1340 között készült),

¹ LE GOFF, 1996, 1019. A monográfia utolsó fejezetéből (*Conclusion*, 1013–1026) származik a címben idézett kifejezés is.

² A kéziratok sorsát ismertető rövid összefoglalás Monfrin kiadásának előszava alapján készült. Ő elsősorban Léopold Delisle, Natalis de Wailly és Gaston Paris korábbi elemzéseire – és természetesen saját, igen kiterjedt kutatásaira – támaszkodott. MONFRIN, 1995, XC–XCII. Emellett megkockáztattunk néhány olyan felvetést is, melyeket a rendelkezésre álló adatok interpretálása lehetővé tesz. Ezek közé tartozik mindenekelőtt az a kérdés, hogy a mű egy lendülettel született-e, vagy létezett (esetleg jóval) korábbi változata, melyre a végleges szöveg kialakításakor támaszkodni lehetett.

egy másik a 15. század második feléből, a harmadik a 16. századból, és van egy kései másolat, mely a 18. századból származik. A 14. századi Joinville-kéziratoknak kalandos sorsuk volt, azok közül, amelyeknek a létezéséről tudunk, egyetlenegy maradt meg, szinte csodával határos módon. Az eredeti kézirat, valószínűleg az, amelyet Joinville X. Lajosnak adott át, tőle fivéréhez, V. Fülöphöz kerülhetett, majd szerepelt V. Károly francia király (1364–1380) könyveinek 1373-ban a királyi könyvtáros, Gilles Malet által készített katalógusában. Viszont a VI. Károly francia király (1380–1422) halálát követően (1424-ben) a Louvre könyvtáráról készített jegyzékben már nem találjuk. (Feltételezik, hogy John of Lancaster, Bedford hercege vette magához, és vagy Rouenba, vagy egyenesen Angliába vitte. Ekkortól kezdve nincs több adat róla.) Az első katalógus szerint azonban volt két további Joinville-kézirat is V. Károly könyvtárában: az egyiknek nyoma veszett, a másik (melyet Malet ajándékozott a királynak) még föllelhető a Louvre 1424-es katalógusában, majd továbbkerült Jó Fülöp burgundi herceg könyvtárába, amiről a Fülöp herceg halála után készült (1467) inventárium bejegyzése tanúskodik. „Az igen régi és elavult” könyvek egy ládába kerültek, melyet csaknem három évszázaddal később (1746) nyitottak ki, amikor Saxe marsall elfoglalta Brüsszelt. Ezek a könyvek – köztük Joinville alkotása is – innen Párizsba, a királyi könyvtárba jutottak.³ A 16. századi kézirat egy modernizált változat, melyet 1513–1540 közöttre datálnak, a Guise-ek címerét viseli, és nagy vonalakban követi a „brüsszeli” kézirat szövegét.⁴ A harmadik kézirat 1500 előtti, és minden bizonnyal az eredeti kéziratnak egy Anjou Lajos vagy Anjou René számára készült változata.⁵ A 18. századi kézirat a „brüsszeli” kézirat

³ Ez az **A** jelzésű, ún. „brüsszeli” kézirat (BnF Français 13568).

⁴ A **B** jelzésű kézirat, mely nem sokkal az **A** előtt (1740) került elő Lucca városában (BnF Français 10148), Antoinette de Bourbon (Jean de Joinville egyenesági leszármazottja) és férje, Claude de Lorraine, Joinville ura címereit viseli.

⁵ Ez a kézirat a **B** jelzésűnek egy változata. Reimsben bukkant elő 1865-ben, Natalis de Wailly regisztrálta (BnF NAF 6273). Gaston Paris és Jacques Monfrin között nincs egyetértés abban, hogy a 15. századi „összefoglaló”, Szent Lajos alakjára koncentráló változat melyik korábbi kéziratot vette alapul. G. Paris úgy véli, hogy alapja a „brüsszeli” kézirat, melyhez Anjou Lajos (Jó János fia) könnyen hozzájuthatott. Monfrin viszont azt feltételezi, hogy az Anjou René számára készült másolat alapjául a Joinville-ben maradt kézirat szolgálhatott. Gaston Paris szerint a kiindulópont valamennyi ránk maradt kézirat esetében a X. Lajosnak átadott példány, melyen a „brüsszeli” kézirat is alapult, míg ugyanerről az ajándék példányról Anjou Lajos egy másik kéziratot készíttetett, melyre később a 15. és 16. századi másolatok támaszkodhattak. Monfrin többretegűnek látja az ismert, illetve feltételezett dokumentumok viszonyrendszerét. Ő úgy vélekedik, hogy volt egy eredeti, a szerző által közvetlenül diktált szöveg, egy „őskézirat”, melyről készült két díszes változat; az egyik, amelyet Joinville megőrzött, s egy másik, melyet átadott X. Lajosnak. Ez utóbbiról

másolata, és az egyik nyomdai kiadás számára készült.⁶ Bonyolítja a tisztánlátást, hogy a feltételezett szövegek egy része elveszett, és létezésüket csak a 16., 17. és 18. századi nyomtatott változatokból lehet rekonstruálni.⁷

A műnek nincs címe, a kiadók Szent Lajos *történetéről* vagy *történetéről és krónikájáról*, majd *emlékiratokról* és Szent Lajos *életéről* beszélnek, a (digitális változatban is hozzáférhető) „brüsszeli” kéziratot tartalmazó kötetbe későbbi kéz a *Szent Lajosnak, Franciország királyának tettei (gestes)* címet jegyezte, melyet azonban egyetlen későbbi kiadás sem vett át. Mind elfogadottabb lett, hogy megközelítően azt tekintik címnek, amit könyvéről szólva maga Joinville fogalmazott meg műve második bekezdésében: „*A mi szent Lajos királyunk bölcs mondasainak és nemes cselekedeteinek könyve.*”⁸

A fentiekből az is következik, hogy Joinville Szent Lajosról írott művének – legalábbis a 16. század második feléig – igen korlátozott volt a diffúziója, hatása csak később, a könyvnyomtatás elterjedésével, a 16–17. századi nyomtatott ki-

készülhetett az A jelű („brüsszeli”) kézirat. Eszerint a 16. századi (Bourbon–Guise) másolat alapja a Joinville tulajdonában maradt példány lett volna, míg a 15. századi parafrázált változat (Anjou René) az eredeti (eszerint ugyancsak Joinville birtokában maradt) „öskéziratra” menne vissza. PARIS, 1898, 398–402; MONFRIN, 1995, CVI–CVII.

⁶ *Histoire de saint Louis par Jehan, sire de Joinville*, éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER, Jean CAPPERONNIER, Paris: Imprimerie royale, 1761. Az alapjául szolgáló másolat jelzete: BnF Français 10150.

⁷ Antoine Pierre de Rieux (Poitiers, 1547), Claude Ménard (Paris, 1617), Charles Du Fresne Du Cange (Paris, 1668) kiadásból és az előző jegyzetben említett 1761-es edícióból. A toulouse-i illetékességű Antoine Pierre de Rieux kiadásának van egy másik 16. századi, Genfben megjelent változata (Jacques I. Chouët, 1596), melyet a kiadó I. Ferenc királynak ajánl, és amely tartalmazza (Guillaume de la Perrière összeállításában) a Bourbon-ház genealógiáját is. A Joinville-életmű szakértői Claude Ménard kiadását megbízhatónak és *szövegűnek* tekintik. Az elveszett (de legalábbis máig föl nem lett) kézirat Antoine Pierre de Rieux-féle edícióját viszont nagy gyanakvással kezelik, ugyanis a kiadó – bevallottan – hozzányúlt a kézirathoz, szerkesztette (esetleg kiegészítette) a szöveget. Emiatt a kutatók minden abban szereplő eltérést (és számos ilyen van) megkérdőjeleznek. Pedig – az eltérések okán – ennek a szövegnek a léte utalhatna arra is, hogy Joinville az utolsó változat diktálása során mégiscsak támaszkodhatott egy régebbi szövegre (de legalábbis jegyzetekre), mely az 1270-es években kerülhetett volna lejegyzésre, s abból készült volna később az új változat. Úgy vélem, hogy az általunk már nem ismert kéziratok szövegét megőrző, mind nagyobb számban digitalizálva is rendelkezésre álló 16–17. századi nyomtatott kiadások további alapos vizsgálata az eddigi megállapítások számos elemének újragondolásához vezethet.

⁸ „*Le livre des Saintes paroles et des bons faiz nostre saint roy Looÿs.*” JOINVILLE, 2; MONFRIN, 1995, XXIX.

adások megjelenésével lesz majd kimutatható.⁹ Joinville-nek két további, rövidebb lélegzetű művét szokás még megemlíteni. Az egyik a *Credo*, melyet Joinville eredetileg még a Szentföldön, Akkonban írt meg (1250–1251), majd csaknem negyven esztendővel később (1287–1288) készített belőle egy újabb változatot.¹⁰ A másik egy saját kezűleg írott levél X. Lajoshoz, melyben arról tájékoztatja a királyt, hogy korábban nem tudott részt venni a flandriaiak elleni hadjáratban, mert késve kapta meg a hadba szólító felhívást.¹¹

A Joinville-émlékiratok kiadói többnyire a „brüsszeli” kézirat alapján dolgoztak, Jacques Monfrin felhasználta valamennyi változatot, hogy a lehetséges mértékig rekonstruálja az eredeti szöveget.¹² A „brüsszeli” kézirat szövege oldalanként kétkolumnás, vörös és kék tollrajzos iniciálék jelzik az új bekezdéseket, és a benne található két szépen kidolgozott miniatúra a kézirat datálását is segítette.¹³

Sok vita volt a mű megírásának időpontjával kapcsolatban. Joinville művének záró mondata: „Leíratott a Kegyelem 1309. esztendejében, október havában.”¹⁴

⁹ Ugyanakkor a diffúzió szempontjából nem elhanyagolható az a kivételes körülmény, hogy a Joinville-émlékiratok szövegének (s még inkább a benne fellelhető történeteknek, anekdotáknak) volt egy autentikus terjesztője, akinek minderre csaknem fél évszázadot biztosított a Gondviselés: maga Jean de Joinville.

¹⁰ Jean de Joinville *Hitvallása* rendkívül érdekes kommentár, mely jól tükrözi szerzőjének vallásosságát és gondolatvilágát. A kéziratot 35 igen gondosan kivitelezett miniatúra díszíti (közülük egynek a témája kapcsolódik az egyiptomi kereszties hadjáratához: a keresztiesek a szaracénok fogságában). Kiadva: WAILLY, 1868, 271–289; *Le Credo du Sire de Joinville*, adapt. de Paul LESOURD, Paris: Librairie de l’Arc, 1939, 1–32 (Lectures Chrétiennes, Ile série); Grégoire LOZINSKI, *Recherches sur les sources du Credo de Joinville*, Neuphilologische Mitteilungen, vol. 31 (1930), 170–231.

¹¹ Az 1315. június 8-án kelt levél kiadva: WAILLY, 1868, 289–290.

¹² Jacques Monfrin, aki az összes korábbi kiadást áttekintette, a különböző kéziratok anyagát feldolgozta, erősen támaszkodott azok eredményeire, és ezek ismeretében az általa elkészített kiadásban, a különböző változatok rekonstruálásakor rendkívül alapos munkát végzett. Az általa publikált bilingvis szöveghez fűzött jegyzetek egyértelműen jelzik, hogy minden lehetséges változatot figyelembe vett. MONFRIN, 1995, 383–482.

¹³ MONFRIN, 1995, CXII–CXIV. – A kiadók egy része fejezetcímekkel látta el Joinville szövegét, más részük megtartotta az eredeti szerkezetet, de paragrafusszámokkal publikálta (ez a legelterjedtebb gyakorlat, mely jelentősen megkönnyíti a különböző nyelvű fordítások és kiadások megfelelő szöveghelyeinek azonosítását). Fordításunkban feltüntetettük mind a kettőt, tehát a szöveg fejezetenként is és bekezdésenként is azonosítható. A Joinville-szövegre való hivatkozásokban tehát nem az oldalszámokat, hanem mindenütt a **paragrafusok** számát adjuk meg, **félkövér** betűtípussal kiemelve.

¹⁴ JOINVILLE, 769. Monfrin rámutat, hogy Joinville műve első és befejező mondatának megfogalmazása hasonlóságot mutat X. Lajosnak saját kezűleg írt levelével. Ebből arra

Azok az elképzelések, melyek szerint a szövegbe az *explicit*-ben szereplő dátumnál későbbi betoldások is bekerülhettek, továbbra is elgondolkodtatók,¹⁵ bár egyértelmű bizonyítékot erre eddig nem lehetett találni. A Joinville-életmű kutatói – Wailly, Delaborde, Gaston Paris, Bossuat, Le Goff, Monfrin – a szövegben szereplő adatok elemzése alapján egyetértenek abban, hogy a meglévő legkorábbi kézirat alapjául szolgáló szöveg elkészítését Champagne és Navarra örökösője, IV. Fülöp felesége, Navarrai Johanna (Jeanne de Navarre; 1273–1305) rendelte meg, s hogy Joinville a felkérést követően szinte azonnal nekifogott a munkának, melyet 1309 októberében fejezett be.¹⁶

Nem ennyire egyértelmű azonban, hogy az egész munka egyszerre készült-e, vagy vannak benne olyan részek, amelyeket a szerző már korábban megírt (mint a *Credót*) vagy megíratott, s utóbb, amikor Johanna királyné kérésére nekilátott a történet egységbe foglalásának, beemelte őket művébe. Gaston Paris ez utóbbi megoldást tartotta valószínűnek, s érvelésének néhány megállapítása mindmáig elgondolkodtató. Szerinte a szövegben meglévő, jól érzékelhető egyenetlenségek arra utalnak, hogy a szentföldi keresztes hadjáratról Lajos király halála után, 1270–1272 táján készülhetett egy följegyzés, s ezt keretezik a későbbinek tekintett, tehát 1305 után írt bevezető rész és a zárófejezetek, illetve azok a szövegek (Joinville is utal rájuk), amelyeket a szerző „egy francia nyelven írt könyvből” vett át.¹⁷

következtet, hogy ezzel a keretformulával a szerző a mű tanúságtétel jellegét, vagyis *dokumentumként* való hitelesítését is sugallni kívánta. MONFRIN, 1995, LXXVI. Elgondolkodtató azonban, és Monfrin érvelését gyengíti, hogy a mára már elveszett kéziratokból készült nyomtatott változatokból ez a befejező formula hiányzik, tehát nem biztos, hogy valamennyi korabeli kéziratban benne volt. Ez esetben egyébként a logika azt kívánná, hogy a *hitelesítés aktuusa* abban a kéziratban szerepeljen, melyet Joinville X. Lajosnak adott át (ami ismét csak azt a feltételezést erősíti, hogy a „brüsszeli” kéziratot a hivatalosan átadott példányról másolták).

¹⁵ Ilyen az utolsó előtti fejezet, melynek kapcsán fölvethető, de egyértelműen nem bizonyítható, hogy a szöveg későbbi lenne. Joinville itt *királynak* nevezi X. Lajost, aki azonban ekkor (1305. április 4-től) még csak Navarra és nem Franciaország királya. Az ajánlásban „*a francia király fia*”-ként szerepel, ám az utolsó előtti fejezetben már *királyként* és mint a szent király „*nevének örököse*”. Joinville-nek az ereklyére vonatkozó kérését 1309 októberében még minden bizonnyal IV. Fülöpnek, az akkor uralkodó királynak kellett volna címeznie (Antoine Pierre változatában így is van). Hogy nem így történt, abban minden bizonnyal szerepet játszott, hogy Joinville viszonya IV. Fülöp királlyal meglehetősen hűvös volt (vagy azzá vált). Ugyanakkor X. Lajosnak (bár francia királyként rövid ideig uralkodott) lett volna módja teljesíteni Joinville kérését, mégsem tette.

¹⁶ MONFRIN, 1995, LXXVI.

¹⁷ JOINVILLE, 768. Itt mindenekelőtt a Saint-Denis-apátságban szerkesztett *Grandes Chroniques de France* Szent Lajos óta kötelezően franciául is készülő változatára kell gondolnunk, olyannyira, hogy a 685–759 közötti szakaszokban, a 729–737 közötti részek kivételével, a *Grandes Chroniques* szövegének átvételével találkozunk.

A későbbi korok kutatói azért is állnak kissé bizonytalanul Joinville alkotása előtt, mert azt kell feltételezniük, hogy egy nyolcvanesztendős ember az apró részleteket is élesen és élénken felidéző memóriával képes visszaemlékezni a jó fél évszázaddal korábbi eseményekre, ami – ha így van – igazi csúcsteljesítmény, szinte hihetetlen szellemi produkció. Nagyon nehéz elképzelni, hogy korábbi szövegek vagy jegyzetek nélkül mindez megvalósítható, még akkor is, ha Joinville ura az általa lediktált történeteket hosszú élete során bizonyára igen sokszor és sok helyen elmondta, ami nyilvánvalóan segítette a „bevésést” – sőt ez a „memoriter” a végleges szöveg kialakításában igen fontos szerepet játszhatott.¹⁸

Mindenképpen elgondolkodtató a mű szerkesztése, mely egészét tekintve nem kronologikus, leszámítva a keresztes hadjárat eseményeit elbeszélő részt, melyet időnként *digressziók* tesznek változatosabbá. Maga Joinville két, egymástól tematikailag is elkülönülő részből beszél, ám a mű valójában még több elemből tevődik össze. A *prológus* **18** bekezdésből áll, s a Lajos navarrai királynak szóló ajánlás foglalja keretbe.¹⁹ A király „szent mondásait” felidéző rész (**19–69**) az uralkodó legfontosabb erényeinek felsorolásával kezdődik. Joinville nemcsak a király szavait idézi, hanem példaértékű cselekedeteiről és erényeiről is beszámol, s ezekhez minden esetben magyarázatokat és példákat fűz.²⁰ A történetek és példák jó része nem a keresztes hadjáratba indulás előtti, hanem az azt követő időszakból származik, van köztük olyan esemény is, mely nem sokkal a mű végleges formába öntése előtt történt. IV. Fülöpöt illetően meglehetősen szigorú szavakat használ.²¹ Ebben a részben szó van a hittel kapcsolatos kérdésekről, a zsidókhöz való viszonyról, a vincennes-i erdő tölgyfája alatti ítélezésről, Sorbon mesterrel kapcsolatban néhány anekdotáról, a lepra és a halálos bűn „teológiai” összefüggéséről, a király mértékletességéről, alázatosságáról, a kísértés és az ördög jelenlétéről, a jogos tulajdon visszaadásáról, a béke megteremtéséről, s megjelenik a „bölc és erényes” ember (*prudhomme*) később is rendre visszatérő motívuma.²²

¹⁸ Valószínűleg a 13. századi emberre is érvényes lehetett az a megfigyelés, hogy míg a hosszú távú memória jól működött, a rövid távú emlékezet jóval törékenyebb volt. Ugyanakkor ne feledjük: nem hogy a végleges változat esetleges forrásainak, illetve előzményeinek nincs nyoma, de a Jacques Monfrin által összeállított *kézirat-származási ábra* szerint még a kézirat első két generációja is hiányzik. Ezekben a kérdésekben jelentőset előrelépni, amíg újabb források nem kerülnek elő, illetve újabb interpretációs lehetőségek (pl. digitalizált szövegek) nem állnak rendelkezésre, valószínűleg nemigen lehet.

¹⁹ JOINVILLE, **1–18**.

²⁰ JOINVILLE, **11–16**.

²¹ JOINVILLE, **42**. Minden bizonnyal a Mons-en-Pévèle-nél vívott csatára utal, ahol Fülöp király csapdába került, és csak nagy nehezen menekült meg (1304. augusztus 18.).

²² JOINVILLE, **32**.

Több olyan motívum van, melynek tükörtörténetét a keresztes hadjáratból való visszatérés utáni időszak eseményeinél vizionálhatjuk, amivel a szerző e részeknek a különleges fontosságát is hangsúlyozza. Ilyen a szavát még a szaracénokkal szemben is megtartó Lajos tisztességét bizonyító történet,²³ a ciprusi zátonyra futás története,²⁴ a Hugues de Digne-nyel való, meghatározó fontosságú hyères-i találkozás,²⁵ az *interdictum* alá vett emberek elleni királyi közbenjárást kérő püspökök visszautasítása²⁶ vagy éppen az Angliával megkötött béke és területi kompromisszum ügye.²⁷

A második rész²⁸ az előzőhöz viszonyítva színesebb és szerteágazóbb, s valójában több, egymástól eltérő s ezért eléggé világosan különválasztható témacsoportot tartalmaz. Négy ilyen témakör különíthető el. Mintegy felvezetésként Joinville szól a Lajos király uralkodásának kezdeti szakaszában bekövetkezett eseményekről, főként azokról, amelyek már az ő életében történtek, s néha olyanokról is, amelyeknél esetleg ő maga is jelen lehetett. Ezt a belső „alféjezetet” Lajos király születésétől a francia sereg és Joinville keresztes háborúba indulásáig számíthatjuk.²⁹

Ebben a részben szó esik Lajos születéséről, koronázásáról, az Istenbe vetett bizalomról, az uralkodása kezdeti nehézségeinek leküzdéséhez szükséges isteni segítségnyújtásról, a király anyjának bölcsességéről, a két champagne-i örökösödési háborúról, melyek közül a második kapcsolódik a bárói lázadáshoz. A helyzet rendkívül bonyolult, szövetségek és elpártolások váltogatják egymást, mögöttük ott feszül az ország leghatalmasabb bárói és a központi hatalom látens, majd egyre evidensebb konfliktusa. Poitiers grófjának lovaggá ütése, majd birtokaiba való beiktatása súlyos bárói érdekeket sért, aminek eredményeképp a rivális bárói csoportok szükségképpen fordulnak az angol király, III. Henrik felé. Joinville – lévén nézőpontja teljesen logikus módon Champagne-központú – a grófság történetének és az országos szintű konfliktusban játszott szerepének arányaiban nagyobb helyet biztosít. Teszi ezt annál is inkább, mert szólhat Simon de Joinville *sénéchal* ügyes katonai manőveréről, melynek segítségével Troyes városa megmenekül.³⁰ Noha a bárói lázadás különböző fázisai Joinville elbeszélésében kissé egymásra rétegződnek, és szövegében vannak pontatlanságok, a legfontosabb eseményeket

²³ JOINVILLE, 21, 387 és 764.

²⁴ JOINVILLE, 39–41 és 634–637.

²⁵ JOINVILLE, 55–56 és 657–660. LE GOFF, 1996, 25, 246–249, 264, 375, 523, 528, 739, 742, 909–910. KLANICZAY, 2000, 203.

²⁶ JOINVILLE, 61–64 és 669–671.

²⁷ JOINVILLE, 65 és 678–679.

²⁸ JOINVILLE, 68–768.

²⁹ JOINVILLE, 68–109.

³⁰ Simon de Joinville akciójára lásd JOINVILLE, 83–84.

nagy vonalakban jól írja le. Már itt látszik, hogy kitűnő érzéke van a figyelmet megragadó, érdekes történetek³¹ kiemeléséhez, és jól mutatja be a Francia Királyság nemesi társadalmának, illetve bárói törekvéseinek mozgását és hangulatát. Noha a Joinville által elmondottakat időnként kritikával kell kezelni, az emlékiratokból kirajzolódó kép korántsem pontatlan.³² A Joinville-életmű és a 13. századi Franciaország történetének kutatói alaposan elemezték a szöveg által közölt információkat, ezért itt csupán két olyan kérdésre szeretnénk föl hívni a figyelmet, melyeknek megítélésében nem teljes a konszenzus, illetve felvetődnek bizonyos kértelyek. Az egyik Lajos születésével³³ kapcsolatos, a másik a saumuri ünneppéssel, melynek – áttételesen – magyar vonatkozása³⁴ is van.

Annyi tűnik bizonyosnak, hogy Lajos, aki gyakran a Louis de *Poissy* aláírást használta – s nemcsak azért, mert Poissy kastélyában született, hanem inkább azért, mert (a hagyomány szerint születése *másnapján*) Poissy plébániatemplomában *keresztelték* –, április 25-én jött a világra, az évet azonban nem pontosítja egyetlen forrás sem, de a legvalószínűbbnek azt tartják, hogy az 1214-es esztendőben. A hónapot és napot éppen Joinville-től tudjuk, aki két alkalommal is említi, hogy a király húsvét után, Szent Márk evangélista ünnepén született.³⁵

Úgyszintén problémás a saumuri ünnepség kérdése és kronológiája.³⁶ A leírás életszerű és részletes, s sok évtized után is nyilvánvalóan tükrözi a közvetlen élmény hangulatát, kivált amiatt, hogy Joinville a díszünnepeken a *sénéchal* méltóságából következő feladatokat láthatott el, vagyis ő szelte föl a húst ura előtt. A zavart éppen e természetes *frissesség* és egy kronológiai *bizonytalanság* között feszülő ellentmondás okozza. Az eseményt 1241. június 24-re teszik, és Alphonse de Poitiers lovaggá ütésének ceremóniájához kötik. Szerepel a történetben „egy

³¹ Mint Geoffroy de Rancogne esete, lásd JOINVILLE, 103–105.

³² MONFRIN, 1995, XXXIII–XXXVIII.

³³ „Az egyik leghíresebb francia király születését, mint ahogy a küldetését is, bizonytalanságok övezik” – írja Le Goff, aki a lehetséges 1213-as, 1214-es és 1215-ös dátumokat sem zárja ki, de a legvalószínűbbnek 1214-et tekinti. LE GOFF, 1996, 37.

³⁴ Saumurben fényes ünnepségre került sor Alphonse de Poitiers lovaggá ütésének, birtokaiba való beiktatásának és házasságának tiszteletére. Joinville állítása szerint a lakomán jelen volt Tübingi Szent Erzsébet fia (azt egyébként nem említi, hogy Erzsébet *Magyarországi* is lett volna).

³⁵ JOINVILLE, 69, 617. Kérdés, hogy van-e jelentősége a kétszer is előforduló *húsvét után* időhatározónak. Úgy véljük, csak akkor, ha a *húsvét* és *Szent Márk ünnepe*, április 25. közel estek egymáshoz. Húsvét 1213-ban április 21–22., 1214-ben április 6–7., 1215-ben március 29–30., 1216-ban április 17–18. Így a *húsvét után* fordulatnak legkevesébe 1215-ben és 1214-ben van értelme, leginkább pedig 1213-ban és 1216-ban. Ennek alapján a születés éveként mind 1213, mind pedig 1216 megfontolandó maradhat.

³⁶ JOINVILLE, 93–97.

tizenharc esztendő német ifjú, akiről azt mondták, hogy Tübingiai Szent Erzsébet fia. Úgy mesélték, hogy mély tisztelete jeléül az anyakirályné homlokára csókolt, mert úgy hallotta, hogy ezt tenni anyjának is szokása volt.”³⁷ Amennyiben a saumuri ünnepségek 1241 júniusában (Szent János napjához, tehát június 24-hez közeli napokban) voltak, akkor Hermann nem lehetett jelen, mert 1241. január 3-án meghalt.³⁸ Ha ez igaz, és a saumuri jelenet valóban megtörtént, akkor vagy azt kellene *egy teljes évvel korábbra* datálni, vagy Hermann halálát későbbre. Az sem kizárható, hogy a jelenetre más időpontban és esetleg más helyszínen került sor (Joinville-nek viszont ott kellett lennie, de legalábbis tudomást kellett szereznie róla – erre vonatkozó adatunk azonban jelen pillanatban nincs). Ha pedig nem (vagy nem ekkor) történt meg az eset, akkor talán az lehet a magyarázat, hogy Joinville a történetet azért *kreálta* vagy *komponálta*, mert *oda illett* (ami persze egyéb kérdéseket is fölvet a művel kapcsolatban), s mert párhuzamot akart vonni Kasztíliai Blanka és *fia*, Lajos, valamint az akkor már több mint öt éve kanonizált (1235) Szent Erzsébet és fia, a „tizenharc esztendő német ifjú”, Hermann között. Mindenesetre furcsa az ünnepségen a királynő asztalánál az ifjú Hermann minden előzmény és egyéb kontextus nélküli jelenléte, melyet más forrás nem támaszt alá: az elbeszélés alapján úgy tűnik, egyetlen funkciója az, hogy Kasztíliai Blanka megsimogatja a fejét és homlokára csókolja. (Egyébiránt Hermann nem 1241-ben, hanem 1240-ben volt *éppen* 18 esztendő...) Erre az elmentmondásra a nagy monográfiák – Natalis de Wailly, Jean Richard, Jacques Le Goff – és a különböző kiadások – Wailly, Albert Pauphilet, Jacques Monfrin – nem térnek ki.³⁹ S ami még elgondolkodtatóbb: a történetet csak egyetlen kézirat, a legkésőbb előkerült, „brüsszeli” variáns tartalmazza.⁴⁰

³⁷ JOINVILLE, 96.

³⁸ II. Hermann 1222. március 28-án született Creuzburgban, és 1241. január 3-án ugyanott halt meg. A halálára vonatkozó német források egységesek abban, hogy Hermann január 3-án halt meg, többségük 1241-et jelöli meg évként, egy forrás 1242-t mond, egy pedig nem ad meg évszámot, csak hónapot és napot. Foundation for Medieval Genealogy, Thuringia, 242–245. jegyzet, http://fmg.ac/Projects/MedLands/THURINGIA.htm#_Toc359859584. Hermann sírja a tübingiai grófok családi kápolnájában, Reinhardsbrunn kolostorában van.

³⁹ Idevonatkozó jegyzetében Monfrin megjegyzi, hogy „Hermann, Magyarország Szent Erzsébet és a tübingiai palotagróf fia; 1222-ben született, ő maga is palotagróf (1231–1241)” – de a születés és a halálozás *pontos* dátumát (noha ezek ismertek) nem adja meg. MONFRIN, 1995, 96.

⁴⁰ Nem kizárt az sem, hogy ez a jelenet Joinville által kreált fikció. Ha pedig így van, akkor a gondolkodás új irányba is indulhat, és munkahipotézisként feltételezhető, hogy a franciaországi Erzsébet-kultusz egy érdekes megnyilvánulásával állunk szemben. – Itt jegyezzük meg, hogy van a műben egy másik magyar vonatkozás is: Joinville a magyar királyt említi azok között az uralkodók között, akik az asszaszinoktól való félelmükben „védelmi pénzt” fizetnek nekik. JOINVILLE, 452.

Joinville elbeszélésének terjedelmileg legnagyobb és tartalmilag legérdekesebb részét az egyiptomi keresztes hadjárat leírása teszi ki.⁴¹ A közel-keleti országok, mindenekelőtt Egyiptom helyzetéről és történetéről kötetünk számára külön tanulmány készült.⁴² Előre kell bocsátanunk, hogy a Konstantinápolyra nézve drámai következményekkel járó IV. keresztes hadjáratral lezárult az a korszak, mely az I. keresztes hadjáratral indult, és direkt módon Jeruzsálem visszafoglalását, illetve a Jeruzsálemi Királyság stabilizálását tűzte ki célul. A III. keresztes hadjáratnak (1188–1195) még a város és a királyság visszafoglalása volt a célja, de részsikereket ért el csupán. A 13. század első évtizedeiben bekövetkezett katonai-stratégiai irányváltás abból a felismerésből indult ki, hogy a Szentföld meghódítására és Jeruzsálem visszavételére csak úgy van esély, ha a keresztes hadak Egyiptomnál támadnak, s a Nílus torkolatánál fekvő Damiettát elfoglalva nyomulnak előre részben Kairó felé, részben pedig a keresztesek kezén lévő tengerparti erődítések bázisán Jeruzsálem irányába. Az elképzelések között szerepelt az a megoldás is, hogy a stratégiai fontosságú foglалásokat (s itt rendre Damietta jött szóba) Jeruzsálemre cserélhetnék. Az V. keresztes hadjárat (Brienne–Lusignan–II. András) már az új stratégia jegyében indult útnak (1217–1221). A II. Frigyes vezette VI. keresztes hadjáratnak (1228–1229) – paradox módon békés úton, gyakorlatilag jelentősebb összecsapás nélkül – sikerült elérnie Jeruzsálem átadását (ám a várost aztán meglehetősen felelőtlenül, erődítés nélkül hagyta magára a császár és egyben új jeruzsálemi király, tehát újbóli elvesztése csak idő kérdése volt).

A következő jelentősebb vállalkozást (amelyről ritkábban esik szó) a VI. keresztes hadjáratból kimaradt francia bárók szervezték IV. Thibaud, Champagne grófja vezetésével, azzal a céllal, hogy konszolidálják a szentföldi keresztes központokat (1239–1241). Vállalkozásuk nem járt sikerrel: Damiettát ugyan elfoglalták, Kairó ellen vonulva azonban – terepismeret hiányában – áldozatul estek a Nílus áradásának. A keresztények kezén maradt az Antiochiai Fejedelemség, a Tripoliszi grófság, a Jeruzsálemi Királyság mind szűkebb, tenger felé szoruló területe, mely így a frontvonalba került, és még egy darabig a keresztes lovagok várépítészetének impozáns alkotásaira, az erődített várakra (mint pl. Krak) és városokra (Aszkalon, Bejrút, Szidón, Türosz, Akkon, Caesarea, Arsuf, Jaffa) támaszkodhatott. A meglehetősen alaposan előkészített és jelentős erőket megmozgató⁴³ VII. keresztes hadjárat tehát a már begyakorolt útvonalon indult el, hagyományosan a keresztesek erőgyűjtő és felszerelést összpontosító szigetéről,

⁴¹ JOINVILLE, 110–666.

⁴² Lásd Zimonyi István tanulmányát e kötetben a 332–352. lapon.

⁴³ Becslések szerint – mivel a franciaországi bárók jelentős része felvette a keresztet – 2500-3000 lovas, 5-6000 fegyverhordozó, 5000 íjász, 10 000 gyalogos, tehát mintegy 25 000 fő és 7-8000 ló szállítását és élelmezését kellett megoldani. MONFRIN, 1995, XLV.

Ciprusról lendült küzdelembe. A francia király serege követte az V. keresztes hadjáratnak és a bárók keresztes hadjáratának a törekvéseit, s megismételte mindazokat a hibákat, amelyeket a korábbiak elkövettek, sőt néha még újakkal is tetézte őket.⁴⁴ A francia lovagok között sokan voltak, akik már az előző hadjáratokban (V. keresztes hadjárat, bárók hadjárata) is részt vettek, és még többen, akiknek apja, nagyapja és más rokonai is korábban keresztesek voltak (elsősorban a III., a IV. és az V. keresztes hadjáratokban).⁴⁵ A VII. keresztes hadjárat csaknem hat esztendeje hozott váratlanul könnyű és kihasználatlanul hagyott stratégiai győzelmet (Damietta), megmegsemmisítő katonai vereséget (Manszúra), a hadjárat elején megszerzett Damietta elvesztését, a király és serege számára súlyos pusztulást, fogságot, szenvedést és hatalmas váltságdíj kifizetésének kötelezettségét. Ugyanakkor lehetővé tette a keresztesek bázisaként szolgáló tengerparti városok és várak egy részének megerősítését. Ez volt IX. Lajos szentföldi tartózkodásának egyik legfontosabb katonai eredménye, melynek köszönhetően még negyven esztendeig (Aszkalon eleste, 1291) sikerült a kereszteseknek fenntartaniuk pozícióikat a hajdani Jeruzsálemi Királyság területén, miközben szinte a szemük előtt rendeződött át a Közel-Kelet, emelkedett ki Egyiptom, és hullottak el a mongolok csapásai alatt az olyan birodalmi és szellemi központok, mint Alamút és Bagdad.

Joinville leírása jól követi az eseményeket, a sereg mozgását, ugyanakkor ízeletit ad a vérrel és verejtéssel megvívott napi harcokból, láttatja a kegyetlenségeket, a legkülönbözőbb formában jelen lévő halált, a csodás megmeneküléseket, hallunk hitről, vitézségről, becsületről, hitszegésről, furfangról, emberi segítőkészségről és kegyetlenségről. Eközben pedig tanúi lehetünk még valaminek: a keresztes hadjáraton részt vevők számára látványosan kinyílik a világ, s a 13. század emberei az őket elválasztó front(ok) két oldalán egymásra tekintenek, rácsodálkoznak a másokra, és nem feltétlenül elpusztítani, hanem gyakran megérteni is kívánják mindazt, ami körülöttük történik. Ennek egyik legérdekesebb fel-

⁴⁴ A hadjáratok lefolyásának és az orientációváltásnak igen jelentős irodalma van. A régebbi és időtálló alapművek s az újabb feldolgozások alapos bibliográfiával szolgálnak. RUNCIMAN, 1999, 828–896; RICHARD, 1983, 159–276; PÓSÁN László, *A Német Lovagrend története a 13. században*, Debrecen: DUP, 1996; Paul ROUSSET, *Histoire d'une idéologie. La Croisade*, Lausanne: L'Age d'homme, 1983, 63–109 (Cheminements); BOZSÓKY Pál Gerő, *Keresztes hadjáratok*, Szeged: Agapé, 1995, 86–121; HUNYADI Zsolt, *A keresztes háborúk világa*, Debrecen: T.K.K., 2011, 62–101 (igen gazdag kép- és térképanyaggal); LE GOFF, 1996, 206–241. A magyar vonatkozásokra: *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*, szerk. LASZLOVSZKY József, MAJOROSSY Judit, ZSENGELLÉR József, Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor, 2006.

⁴⁵ Mint láttuk, közéjük tartoztak Joinville urai is. A III–VIII. keresztes hadjáratokban részt vevő francia lovagok listáját és vazallusi kapcsolati hálóját lásd: <http://www.earlyblazon.com/earlyblazon/events/3crusade.htm> és *A keresztes háborúk résztvevői* c. fejezet a 387–395. lapon.

vonása a mongol erők megjelenése a térségben, ami igen nagy érdeklődést kelt a nyugati keresztények körében, különösen pedig Lajos király, valamint a nyugati kereszténység „hadműveleteinek” irányításában továbbra is döntő szerepet vállaló pápák környezetében is. Joinville-ben is ott munkál a vágy, hogy megismerje és megismertesse ezt a világot, gondolkodásmódját és vallását, s ennek eredményeképp fölfedezi a világ sokszínűségét, meglátja (és leírja) a szemben álló fél soraiban tapasztalt különbségeket. Ezeket tükrözik a Nílusról, a beduinokról, a Hegy Öregjéről, az asszaszinokról, a mamelukokról, Ali követőiről, a tatárokról, a kunokról vagy éppen János pap országáról szóló leírások. Joinville számára fontos digressziók ezek, megmutatkozik bennük az érdeklődés, az egzotikum iránti vonzódás és a 13. század emberére oly jellemző nyitottság és tudásvágy.

Joinville emlékiratainak következő alfejezete a tengerentúli utazást követő visszailleszkedés⁴⁶ időszakát mutatja be. Ebből egyrészt Joinville champagne-béli hétköznapjait, valamint a királyi udvarhoz való további kötődését ismerjük meg, másrészt ismét felidéz néhány olyan történetet és példabeszédet, melyek az első részben már szerepeltek. Szól a király bölcsességéről, békeszerző⁴⁷ tevékenységéről (Flandriában, Champagne-ban, Burgundiában, Anglia és Franciaország között), alapításairól (egyházak, királyi apátságok, kórházak), kegyes életmódjáról, valamint országszervező és igazságosztó-bíráskodó tevékenységéről.⁴⁸ Ez a rész tartalmazza a *Grande Ordonnance*-nak (1254), valamint fiához (III. Fülöp) intézett *Intelmeinek*⁴⁹ a szövegét, valamint a királyi felügyelők szerepére vonatkozó rendeleteit. Itt alapvetően a *Grandes Chroniques de France (Franciaország Nagy Krónikái)* francia nyelvű változatára támaszkodik,⁵⁰ de beleszövi saját kommentárjait és történeteit is. Ez utóbbiak között különösen kedves számára az a leckéztetés, amelyet az egyház képviselői kapnak a királytól: úgy tűnik, János úr mély vallásosságával teljesen összefér az egyház képviselőivel időnként kibontakozó kemény érdekkonfliktus.⁵¹

Az utolsó rész ismét eredeti és személyes, s valójában a tragikus végű VIII. kereszties hadjáratához vezető utat, a királlyal való utolsó találkozásait, a király halálát és szentté avatását írja le.⁵² Ennek megkoronázása a befejezés gyengéd és lírai

⁴⁶ JOINVILLE, 667–729.

⁴⁷ JOINVILLE, 678–684.

⁴⁸ JOINVILLE, 669–677.

⁴⁹ A szövegben a leendő uralkodóhoz fordul, hozzá intézi szavait. Joinville krónikája az egyik forrás, mely megőrizte az *Intelmek (Enseignements)* szövegét a *Grandes Chroniques* alapján. JOINVILLE, 740–754. Az *Intelmek* szövegével és variánsaival kapcsolatban széleskörű tudományos vita bontakozott ki. MONFRIN, 1995, 740–754.

⁵⁰ *Grandes Chroniques de France*, JOINVILLE, 693–669, 720–729.

⁵¹ JOINVILLE, 669–671, korábban: 61–64.

⁵² JOINVILLE, 730–768.

zárójelenete, *Sire de Joinville álma*, melyben megjelenik számára Szent Lajos Joinville-ben; János úr ekkor túllép a történelemformáló *super homo* alakjának bemutatásán, s emléket állít egy élénk színekkel, hittel, tisztelettel, de mégis egyszerű bölcsességgel, humorral és szeretettel megrajzolt, mély barátságnak.⁵³

*

A 13. századi francia történetírás egyik fontos jelensége a kereszteshadjárat-eszme és a dinasztikus történetírás összefonódása, valamint egy új állam- és uralkodómodell megalkotása.⁵⁴

Szent Lajos koráról több latin és francia nyelvű krónika maradt ránk, sőt Szent Lajosnak több életrajzírója is volt, történeti és hagiográfiai munkák is rendelkezésre állnak tehát a kor és egy nagy formátumú uralkodó személyiségének tanulmányozásához.⁵⁵ Szent Lajos életéről és koráról könyvtárnyi munka született, melyek a legkülönbébb szempontok figyelembevételével készültek.⁵⁶ A következőkben Joinville művére mint történeti munkára tekintünk, és a középkori francia historiográfia történetében elfoglalt helyére szeretnénk kitérni.

Aligha kétséges, hogy Joinville Szent Lajosról írott műve új fejezetet nyitott a francia történetírás történetében is, noha erről a mű születését követő két évszázad-

⁵³ JOINVILLE, 766–767.

⁵⁴ A kérdéskör komplex, minden részletre kiterjedő, nagyívű bemutatása olvasható Jacques Le Goff Szent Lajos-monográfiájában. LE GOFF, 1996, 736–773, 774–808, 948–982. Itt csak a historiográfiai vonatkozásokra szorítkozunk.

⁵⁵ Szent Lajos életére vonatkozóan több 13. századi (részben kortárs) forrás áll rendelkezésre. A király gyóntatója, Geoffroy de Beaulieu, aki húsz éven át volt belső tanácsadója, és elkísérte urát a keresztes hadjáratokra is, X. Gergely pápa kérésére latin nyelvű panegyricust írt a szent életű királyról. Guillaume de Nangis, saint-denis-i bencés szerzetes III. Fülöp uralkodása idején megírta Szent Lajos krónikáját latinul, melynek francia változata bekerült a *Grandes Chroniques de France* francia nyelvű anyagába. Nangis felhasználta egy korábbi krónikás, Gilon de Reims, továbbá Geoffroy de Beaulieu és Primat szövegeit is. Szent Lajos életéről már korábban is született egy történet, mely kapcsolódott a Vincent de Beauvais által írt világtörténethez (*Speculum historiale*). Ennek szerzője egy saint-denis-i szerzetes, Primat volt, szövege azonban csak részlegesen és a *Speculum* egy 14. századi, Jean de Vignay által készített francia változatában maradt fent (*Miroir historial*). Klasszikusnak tekinthető hagiográfiai munkát írt Szent Lajosról Guillaume de Saint-Pathus minorita szerzetes, Lajos felesége, Margit királyné (majd később a lányuk, Blanka) gyóntatója. Művét Blanka kérésére, a szentté avatási per iratanyagának fõlhasználásával készítette, leírja a szent király erényeit, s a tanúvallomásokra támaszkodva bemutatja a hozzá kapcsolódó csodákat (1202–1203). MONFRIN, 1995, CXXV–CXXVI.

⁵⁶ Lásd erről a *Válogatott bibliográfiát*.

ban a kortársak még nem sokat tudhattak. (Vagyis: amit a *kortársak* Szent Lajosról tudtak, azt nem elsősorban Joinville művének köszönhették.)⁵⁷ Joinville azonban megírta és – igen eredeti módon – kimondta valamit, amit a korabeli latin és francia forrásokból, krónikákból és életrajzokból csak sejteni lehetett: megszületett a nemzeti királyság új uralkodómodellje. Ennek egyik lényeges komponense a kereszteshadjárat-eszme és a dinasztikus történetírás összefonódása.⁵⁸

Joinville műve a „francia szellem”, a középkori francia történetírás büszkesége, s kétségtelen, hogy a legeredetibb és legértékesebb alkotások egyike.⁵⁹ Közvetlen előzménye nincsen, de a mű születésének hátterében ott érezhető a kor latin nyelvű műveinek, a korábbi francia nyelvű történeti anyagnak s a korabeli *vitáknak* és *útleírásoknak* a hatása.⁶⁰ A *Szent Lajos élete* tehát nem elszigetelt

⁵⁷ Az első, 16–18. századi kiadások: Antoine Pierre de Rieux (Poitiers, 1547; Genève, 1596), Claude Ménard (Paris, 1617), François Mauger (Paris, 1666), Charles Du Fresne Du Cange (Paris, 1668), Anicet Melot–Claude Sallier–Jean Capperonnier (Paris, 1761). Részletesen lásd a *Bibliográfiában*.

⁵⁸ A középkori francia történetírás fejlődésére lásd CSERNUS Sándor, *A Kelet vonzásában. Konstantinápoly meghódítása és a francia nyelvű történetírás születése*, in CLARI, 2013, 177–194.

⁵⁹ DLF, 1964, 417–419 (BOSSUAT); DMA, 2002, 749 (GROSSEL); Jean FAVIER, *Dictionnaire de la France Médiévale*, Paris: Fayard, 1993, 535; PARIS, 1898; Joinville, in Robert BOSSUAT, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Âge*, Paris, 1951 (az 1949-ig összegyűjtött anyag); kiegészítése: BOSSUAT–Jacques MONFRIN, *Supplément (1949-1953)*, Paris, 1955; UÖK, *Second supplément (1954-1960)*, Paris, 1961; MONFRIN–Françoise VIELLIARD, *Troisième supplément (1960-1980)*, I–II, Paris, 1986–1991; Gustave LANSON, *Histoire illustrée de la littérature française*, Paris: Hachette, [1893], 57–62; *Histoire de la littérature française illustrée*, publ. par Jean BÉDIER et Paul HAZARD, I, Paris: Larousse, 1948, 82–85, 108–112; Denis NISARD, *A francia irodalom története*, I, ford. SZÁSZ, Károly, Bp., 1872, 40–62; EHRARD–PALMADE, 1965, 12–13; Guy BOURDÉ–Hervé MARTIN, *Les écoles historiques*, Paris: Seuil, 1983, 24–26 (Points. Histoire, 67). Jean de Joinville gyakran feltűnik Szent Lajos életében, mint mutatják Jean Richard és Jacques Le Goff hivatkozásai: RICHARD, 1983, 73, 142–144, 197–203, 208–211, 233–239, 247–248, 262–265, 312–313, 340–342, 378–382, 437–438, 444–447; LE GOFF, 1996, 546–574. Lásd továbbá CSERNUS, 1999, 43–49.

⁶⁰ Közülük különleges fontosságúak az olyan művek, mint a „prédikátor rendi” beauvais-i szerzetes, a IX. Lajos bizalmas tanácsadói közé számító Vincent de Beauvais (1200 k.–1264) munkái, melyek a 13. századi ismeretek legjelentősebb enciklopédikus összefoglalását adják. A szempontunkból legfontosabb *Speculum historiale*nak fordítója is akadt Jean de Vignay (1282/85–1355 u.) személyében. Beauvais műve az első nyomtatott könyvek közé tartozik, még a középkor folyamán több kiadást ért meg. Az enciklopédia mindhárom egységet magában foglaló első kiadása: *Speculum majus*, I–X, Strasbourg: Johann Mentelin, 1473. Vincent de Beauvais-ra lásd DLF, 1964, 746–747, a számos jelentős fordítást (így a

alkotás, hiszen az említett művek közvetve vagy közvetlenül forrásul szolgáltak, szolgálhattak Joinville munkájának megírásához, sőt ő maga hivatkozik arra, hogy élt az általa ismert francia nyelvű szövegek beillesztésének lehetőségével.⁶¹

A latin nyelvű történetírások közül az angol Matthaëus Parisiensistól (1200 k.–1259) származó *Cronica maior*át és a Saint-Denis-ben szerkesztett *Grandes Chroniques*-ot kell mindenekelőtt megemlítenünk, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a meglehetősen széles körben terjesztett *latin nyelvű útbeszámolókat* sem, melyek a távolabbi Kelet első keresztény felfedezőitől, az itáliai Plano da Carpinótól, a francia-flandriai Rubroucktól (Rubruk), a magyar Julia-nustól, a francia André de Longjumeau-tól származnak, annál is kevésbé, mivel vállalkozásaikhoz – a pápa mellett – a francia uralkodónak is volt több-kevesebb köze. Az utóbbiak esetében elsősorban közvetett hatásra kell gondolnunk, nem állíthatjuk, hogy ezeket Jean de Joinville ismerte – azt viszont igen, hogy a folyamatokat nyomon követte, hiszen az említett utazók egy része Szent Lajos tanácsosai közé tartozik, udvarában többször megfordulnak, az ő szolgálatában állnak. Minthogy Joinville műve nemcsak krónika és emlékirat, hanem sajátos hagiográfiai alkotás is, utalnunk kell a kor egy másik, igen fontos műfajának, a *szentéletrajzoknak*, a szentek *vitáinak* a hatására. Közülük – mint ismeretes – a legnagyobb sikert a Jacobus de Voragine (Jacopo da Varazze) által szerkesztett *Legenda aurea* aratta. Ezeknek az eredetileg latin szövegeknek egy része már a 13. századtól fordításban is hozzáférhetővé vált.⁶² Joinville esetében az elbesz-

Grandes Chroniques Primat-féle francia változatát, a Guillaume Adam-féle *Directorium ad Passagium faciendum*ot (1307) vagy éppen a Jacobus de Voragine-féle *Legenda aurea*t franciául ránk hagyó Jean de Vignay munkásságára lásd DLF, 1964, 431–433; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 404–408.

⁶¹ JOINVILLE, 768.

⁶² Matthaëus Parisiensisre (Mathieu Paris, Matthew Paris) lásd DLF, 1964, 504–505; DMA, 2002, 895–896 (PAULMIER-FOUCART); az utazásokra és utazókra DLF, 1964, 753–757 és DMA, 2002, 1070–1071, 1469–1471 (STRUBEL); a *Grandes Chroniques*-ra DLF, 1964, 193–194, 289–290; DMA, 2002, 289–290 (CHAZAN). Jacobus de Voragine-ra és a *Legenda aurea*ra DLF, 1964, 459–460; lásd továbbá RICHARD, 1983, 181–193, 483–501; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 98–102; Richard VAUGHAN, *Matthew Paris*, Cambridge, 1958; Albericus *Világkrónikájának* a magyar vonatkozásokat is tartalmazó részeire: *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*, vál., bev., jegyz. GYÖRFFY György, ford. UŐ, Gy. RUITZ Izabella, Bp.: Szépirodalmi, 1986 (Magyar Ritkaságok); KMTL, 1994, 35 (ALMÁSI Tibor); SZAMOTA István, *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1054–1717*, Bp., 1891 idevonatkozó részei, valamint M. ABEL-RÉMUSAT, *Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens et particulièrement des rois de France, avec les empereurs Mongols*, Mémoires de l'Institut Royal de de France, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, VI, Paris, 1822, 396–469; Alexandre MASSERON, *La légende franciscaine*, Paris, 1954, 220–234, 257–273 (Textes pour l'Histoire Sacrée).

lés inspirációi és forrásai között természetes módon tűnnek föl a kortárs *viták*, illetve hagiográfiai művek, mint pl. a Guillaume de Saint-Pathus által nem sokkal korábban (1202–1203) megírt Szent Lajos-életrajz.

Joinville művelt ember volt, aki rendkívüli érdeklődéssel és nyitottsággal szemlélte a világot, és ebben minden bizonnyal szerepe volt Champagne, a champagne-i grófi udvar szellemének és hagyományainak is. A francia nyelvű historiográfia 13. századi fejlődését és Joinville történeti műveltségét természetesen befolyásolhatták még a történeti töltésű francia irodalmi alkotások: a költészet (az epikus és a lírai költészet egyaránt), de különösen a regény, mely ekkor már a legkedveltebb műfajok közé számított. A regények között fontosak voltak az olyan történeti vagy történeti jellegű, többé-kevésbé fiktív témák feldolgozását vagy újrafeldolgozását és széles körű diffúzióját biztosító alkotások, mint a *Roman d'Alexandre*, a *Roman d'Eracles*, a *Pèlerinage de Charlemagne*, de ide tartozhatott a mind népszerűbb ún. *Artúr-regények* csoportja is. Később különböző *regényciklusok* születtek és váltak egyre teljesebbé és szerteágazóbbá (esetleg egyre monotonabbá), melyeknek mindenképpen lényeges szerepük volt a történelem, különösen pedig a Kelet, a *keresztes eszme* iránti érdeklődés ébren tartásában, illetve fokozásában, ami a legtermészetesebben kapcsolta (sőt esetenként mosta) össze a regény és a francia nyelvű történetírás bizonyos területeit.⁶³ Azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy Joinville korának művelt bárói közé tartozott, aki a „tengerentúli utazás” során a hite által diktált előítéleteket is leküzdő kíváncsisággal és nyitottsággal közelített más kultúrákhoz, melyekkel kapcsolatba került, melyeknek üzenete, logikája, egzotikuma rendre átsüt emlékiratainak szövegén.

Láttuk, hogy a történelem iránti érdeklődés fokozásában és a kollektív mentalitás alakításában a 11. század vége óta a *költészetnek* is megvolt a maga funkciója: a költők által választott témák között kivételes helyet foglaltak el a keresztes hadjáratokkal, a keresztes eszmerendszerrel összefüggő alkotások. A lovagi eszmény és a hősiesség kultuszát hirdető költészet (melynek csak töredéke maradhatott az utókorra) ugyanúgy jelen volt a főúri vagy fejedelmi udvarban, mint a fogadóknak és a piacereken vagy épp a keresztes vállalkozásra összegyűlt katonák körében.⁶⁴

⁶³ DLF, 1964, 327–332; DMA, 2002, 1239–1246; ZINK, 1992, 131–156, 181–190.

⁶⁴ A főurak közül a leghíresebb maga Joinville hűbérura, a Dalmok Thibaud de Champagne (1201–1253); a keresztes hadjáratok költészetére lásd ZINK, 1992, 84–86, 101–104, 117–123, 204–205; DLF, 1964, 708–710, 723–727, 727–731; Paul ROUSSET, *Histoire d'une idéologie. La Croisade*, Lausanne: L'Age d'homme, 1983, 311–315 (Cheminements); Jean BÉDIER, *Les Chansons de Croisade*, Paris, 1909; Henri-Irénée MARROU, *Les Troubadours*, Paris, 1971, 25–26, 60, 103–105 (Points. Histoire, 5).

Számos középkori szerző több területen és több műfajban is rendre kipróbálta tehetségét. A 13. századi költők közül erre jó példaként kínálkozik Rutebeuf (1230 k.–1285 k.), akinek munkásságát az irodalomtörténet és a történetírás egyaránt fontosnak tekinti. Rutebeufnél ugyanis, más nagy jelentőségű költői művei mellett, a *keresztes háború* problémája (főleg *Complaintes d’Outre-mer* című művében) igen lényeges helyet kapott. Emellett köszönhetünk neki egy Árpád-házi Szent Erzsébet-vitát is, melyet a francia királyi család – közelebbről Franciaországi Izabella (valószínűleg innen a címben a költőien összehozott név: *Elysabel*), Champagne grófnéja és Navarra királynéja (1255–1271) – számára készítette,⁶⁵ s melyet egyébiránt Joinville is ismerhetett, hiszen a mű elkészültét 1264-re datálják.

Noha a század elején megszületett a prózában írott történelem, a szűkebb értelemben vett franciaországi francia nyelvű történetírás alkotásai között a 13. század folyamán továbbra is fontos szerep jutott a verses alkotásoknak. Közülük a legismertebbek a Guilhelm de Tudela által provanszál nyelven írott, az albigeusokkal szimpatizáló *La Canson de la Crozada* a század elejéről (1210–1213), ennek folytatása (1213–1218), az ellentáborhoz tartozó ismeretlen szerző műve, a Philippe Moukès-nek tulajdonított *Chronique rimée* (1243 k.), Adam de la Halle (1235 k.–1285/88) torzóban maradt gesztája II. Róbert szicíliai királyról, továbbá Baudouin d’Avesnes (1213–1289) *Chronique universelle*-je.⁶⁶

Noha nincs konkrét adatunk arról, hogy e műveknek közvetlen kapcsolatuk lett volna a Joinville-féle Szent Lajos-történettel, a kutatók mégis az imént felsorolt szövegeket szokták Joinville műveltsége háttérforrásának tekinteni. Szent Lajos-története mindenesetre nem elszigetelt, a semmiből kiemelkedő alkotás,

⁶⁵ A középkori irodalomra lásd Michel STANESCO–Michel ZINK, *A középkori regény története az európai irodalomban*, ford. SASHEGYI Gábor, Bp.: Palimpeszt Kulturális Alapítvány, 2000; a költészet és a regény 13. századi fejlődésére és történeti érdeklődésére ZINK, 1992, 214–217, 229–241; a költészetre SELÁF, 2008, 446–452. A Szent Erzsébet-életrajzot Érard de Leizinnen, Auxerre kanonokja, majd püspöke, Villehardouin dédunokája rendelte meg, Rutebeuf pedig V. Thibaud feleségének, Izabellának ajánlja. Ebből arra is lehet következtetni, hogy Szent Erzsébet igen nagy tiszteletben állt a francia királyi udvarban. Rutebeufre lásd DLF, 1964, 664–665, kiadva: *Oeuvres complètes de Rutebeuf: trouvère du XIIIe siècle*, éd. Achille JUBINAL, II, Paris, 1875, 310–398. Szent Erzsébet kultuszára nemzetközi kontextusban lásd KLANICZAY, 2000, 169–239; Sz. JÓNÁS Ilona, *Árpád-házi Szent Erzsébet*, Bp., 1986 és 1997 (Életek és korok) (orientáló irodalom: 192–207); *Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről*, szerk. J. HORVÁTH Tamás–SZABÓ Judit, Bp., 2001 (Középkori Keresztény Írók, 3).

⁶⁶ DLF, 1964, 27–28, 160–163, 187–188, 191–192; ZINK, 1992, 85, 191, 207–210; *La croisade albigeoise*, éd. Monique ZERNER-CHARDAVOINE, Paris, 1979 (Collection Archives, 75).

hanem a jéghegy csúcsa a korabeli francia nyelvű irodalmi és historiográfiai produkcióban. Joinville egyrészt a már kialakult és megizmosodott francia történetírás hagyományait vitte tovább (noha ennek talán nem volt tudatában), s eközben szó szerint átvett és felhasznált más szövegrészeket, másrészt pedig *új műfajt* teremtett: a *Szent Lajos élete* tehát egy olyan, *hagiográfiai* elemekkel keveredő történeti munka, melynek alapján Jean de Joinville-t, Champagne *sénéchal*ját nemcsak történetíróként, hanem a francia irodalom első *memoárirójaként* is számon tartja a tudomány. Ugyanakkor kivételes történeti értékét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy napjainkban is elsőrendű forrása maradt minden olyan monográfiának, mely a 13. század végi Franciaország történetét tárgyalja.⁶⁷

Joinville élete és műve – mint láttuk – szoros összefüggésben áll egymással, s a szerző élettörténetének fő forrása maga a ránk maradt história. Műveltségének megszerzésében bizonyára segítette az a szellem, az a pezsgő, francia nyelven dinamikusan kibontakozó (középkori értelemben vett) irodalmi élet, melyben a verses gesztáknak, a franciául is olvasható szentéletrajzoknak már megvolt a közönségük, a *trouvè*reknek és a *troubadouro*knak megvolt a maguk helye és presztízse. Ahol virágzott a francia nyelvű egyházi és világi költészet, melynek egyik főszereplője és központi témája a lovagság, a keresztes hadjárat, a *voyage d’outre-mer*, a zarándoklat gondolata, s ahol már kezdtek feltűnni a francia nyelvű prózai művek, az első regények.⁶⁸ A champagne-i grófi udvar azok közé a központok közé tartozott melyek a kor szellemét és újításait befogadták, s azokhoz alkotó módon járultak hozzá. Ugyanezek a hatások érzékelhetők a francia királyi udvarban, a monarchia politikai központjában, ahol a *translatio imperii* fogalmához ekkoriban csatlakozik a párizsi egyetemre súlyozottan kimunkált *translatio studii* elve.⁶⁹

⁶⁷ A kérdéskörre lásd DLF, 1964, 187, 191–192, 160–163, 417–419. Példaként lásd *Les Chroniqueurs de l’histoire de France depuis les origines jusqu’au XVIe siècle*, I–IV, texte abrégé, coordonné et traduit par Mme de WITT, née GUIZOT, IIe série, *Les Chroniqueurs: de Suger à Froissart*, Paris: Hachette, 1884 (díszkiadás).

⁶⁸ DLF, 1964, 649–650; DMA, 2002, 1239–1242; ZINK, 1992, 71–100, 101–129, 131–167, 175–196; SELÁF, 2008, 167–234, 465–494.

⁶⁹ A *translatio*-elméletek a középkori mentalitástörténet egyik szellemi vonulata, mely a 11–12. századi Nyugat-Európában jelenik meg, és bibliai referenciákból (Dániel könyve) kiindulva az egymást követő királyságokról, vagyis a *politikai* hatalom, az *imperium* Keletről Nyugat felé történő áttevődéséről szól. A *translatio imperii*nek több olvasata van: eredendően Babilon–Méd Birodalom–Perzsia–Görögország–Makedónia–Róma az útirány. Otto von Freisingen számára Róma–Konstantinápoly–Karoling Birodalom (frankok)–Germania (Német-római Császárság) az útvonal, Chrétien de Troyes (és a párizsi egyetem) Görögország–Róma–Párizs mozgást tételez föl. (A *translatio imperii* eszméjét Hernán Cortés is fölhasználja majd Montezuma államának átvételével kapcsolatos gondolatmeneténél.) A *translatio studii/translatio studiorum* az előbbinek a leképezése, s feltételezi a *tudás*-

Ebben a környezetben Joinville számára – akinek műveltségéhez bizonyos szintű latintudásnak hozzá kellett tartoznia – természetes lehetett, hogy franciául ír, hogy az élőbeszéd hangulatát megőrizve jegyezteti le emlékeit, hogy hőse nemcsak kimerevített képként, hanem élő emberként jelenik meg az emlékiratok lapjain, mint ahogyan az is, hogy a szerző elfoglalja méltó helyét a történetben, és gyakran párbeszédet folytat hősével vagy kommentálja (nem csupán leírja) cselekedeteit.

Joinville, mint elmondásából megtudjuk, a királyi udvarral tizenöt éves korában került szorosabb kapcsolatba, amikor (1240-ben) Saumurbe kísérte urát, Thibaud champagne-i grófit. A minden szempontból sorsdöntő pillanat akkor érkezett el, amikor 1245-ben, a király csodálatos felgyógyulását követően, Jean de Joinville IX. Lajossal együtt felvette a keresztet. A további események is nagyrészt művéből hámozhatók ki. Mint láttuk, a király közvetlen környezetébe Ciprus szigetén (Nicosiában) került 1248-ban, s sorsuk ettől kezdve, számos közös élmény, siker és kudarc hatására is, szorosan összefonódott. A király mind gyakrabban hallgatott szavára, fogadta meg tanácsait. Joinville a keresztetek valamennyi tengerentúli akciójában részt vett, s ezekről lebilincselő, színes leírásokat hagyott ránk. A királlyal együtt tért vissza 1254 nyarán Franciaországba. Hazatérését követően Joinville ugyan többnyire birtokaira visszavonulva töltötte idejét, de többször is engedelmeskedett a király hívásának és csatlakozott az udvarhoz. Valószínűleg annak alapján, amit egyfelől Egyiptomban, másfelől hazatérésekor birtokain tapasztalt, határozott véleménye alakult ki: nem volt hajlandó többé keresztet hadjáratra indulni, sőt nagy haraggal szól mindazokról, akik a király tragikus következményekkel járó, végzetes tuniszi vállalkozását támogatták.

Egyértelműnek látszik, hogy a *Szent Lajos életének* megírását nem pusztán az erre való felkérés motiválta. Joinville mindvégig megőrizte, gyengéden és eltökélten ápolta barátja, a szent király emlékét. Láthattuk, hogy aktív szerepet játszott a kanonizáció előkészítésében, s jelen volt annak betetőzésénél, a szenté avatási ceremónián. A Szent Lőrinc családi kápolnában „Isten és az ő tiszteletére” emeltetett Szent Lajos-oltár annak a megerősítése is, hogy a szent király nemcsak szentként, de barátként is folyamatosan jelen van János úr (és a Joinville-ek) környezetében, „ahol örökké énekelni fognak az ő tiszteletére”.⁷⁰

nak a fény mozgásirányát követő terjedését, vagyis az Éden–Jeruzsálem–Babilon (Kairó)–Párizs (majd Amszterdam és London) útirányt. A koncepció megfogalmazása Jacques Le Goffnak (1964) köszönhető, vö. LE GOFF, *La Civilisation de l'Occident médiéval*, Paris: Arthaud, 1984, 196–200 (Les Grandes Civilisations). Lásd továbbá az értelmiség kialakulásáról szóló klasszikus tanulmányát: Jacques LE GOFF, *Az értelmiség a középkorban*, ford. KLANICZAY Gábor, Bp., 1979 (Gyorsuló idő); Uő, *Európa születése a középkorban*, Bp.: Atlantisz, 2008 (Európa születése).

⁷⁰ JOINVILLE, 766–767.

Joinville alakja fel-feltűnik Szent Lajos utódainak uralkodása idején is: hosszú élete során, szeretett urát és barátját is beleszámítva, őt francia király alattvalója volt, közülük csak Szép Fülöppel volt hűvös a viszonya. Joinville kora főurai között minden bizonnyal művelt embernek számított, s aligha tagadható, hogy a sors rendkívüli elbeszélő tehetséggel áldotta meg. Noha a Villehardouin-nel való összehasonlításban mint tudós történetíró valószínűleg alulmaradna (Gaston Paris), *memoárszerzőként* első a francia irodalomban, s mind a mai napig a legkitűnőbbek között tartják számon (Pauphilet). Eladdig ismeretlen, utolérhetetlen hangulatú, anekdotázó és közvetlen stílusa az élőbeszédből és a diktálásból fakad, s jól köti össze a különböző, korábbiak tűnő részleteket, valamint a más francia nyelvű szövegekből származó átvételeket. A letisztult szöveg (de más összefüggésben az ismétlések is) arra engednek következtetni, hogy ezeket az emlékeket, történeteket hosszú élete során gyakran elmesélhette. Ebből azt is megtudjuk, hogy nagyjából így beszélhettek a francia fejedelmi udvarokban.⁷¹ Ennek a mesélő-író-szerkesztő munkának az eredményeképp egészült ki, vált mind kerekébbé Joinville anyaga, ami lehetővé tette a szent király keresztényi és személyes tulajdonságainak emberközeli, addig soha nem ismert közvetlenségű s néha gyengéd humorral átszőtt bemutatását, kiemelve nagylelkűségét, kegyességét, igazságosságát, egyéb emberi és uralkodói kvalitásait. Joinville tehát nem IX. Lajos uralkodásának történetét írta meg, s nem elsősorban a felkenés szertartásával már *szakrálissá* lett *csodatévő* uralkodót, a megközelíthetetlen, tökéletes Szent Király alakját vagy éppen a *szerves* barátok szentjét mutatja be, hanem Lajost, az *egyszerű* emberek *szentjét* és főleg az *embert* (szenvedését, örömeit, gyengeségeit, hibáit, vidámságát) ábrázolja: azt a képet nyújtja tehát, amire a ketjük közötti *kölcsönös* és mély *baráti* kapcsolat leginkább predesztinálta őt.⁷²

Ennek megfelelően az egyiptomi hadjárattal kapcsolatban is a számtalan színes epizód felidézése talán jobban érdekli, mint a nagy katonai manővereknek, az erőviszonyok változásainak bemutatása. Joinville-t a közvetlenül a szeme előtt zajló

⁷¹ Joinville nyelvezetéről lásd Natalis de WAILLY, *Addition au Mémoire sur la langue de Joinville*, Bibliothèque de l'École des chartes, 44(1883), 12–25; Charles-Victor LANGLOIS, *Joinville*, in Louis PETIT DE JULLEVILLE, *Histoire de la langue et de la littérature françaises des origines à 1900*, II, *Le Moyen Âge*, Paris, 1897, 301–308; Newton S. BEMENT, *Latin remnants in Joinville's French*, *Philological Quarterly*, 26(1947), No. 4, 289–301; Michèle PERRET, *L'espace d'une «vie» et celui d'une langue. Combinatoire des expressions locatives dans la «Vie de saint Louis» de Joinville et dans la langue du XIe au XVIe siècle*, *Langue française*, No. 40, 1978, 18–31; Jacques MONFRIN, *Philologie et histoire: l'exemple de Joinville*, in *La filologia testuale e scienze umane. Convegno internazionale dell'Accademia dei Lincei, 19-22 aprile 1993*, Roma, 1994, 33–59.

⁷² A Szent Lajosról kialakult kép gazdagságára példaként lásd RICHARD, 1983, 447–448, 531, 575–579; LE GOFF, 1996, 546–577, 983–1012; ZINK, 1992, 95–96.

események ragadták meg, a csata helyett az itt-ott kibontakozó csetepaték, egyéni sorsok és kiállások elbeszélése foglalkoztatta.⁷³ Ezeknek ábrázolásában rejlik saját tehetsége és hitelessége, aminek legfontosabb forrása az a fantasztikus vizuális memória, amellyel egy nagy kort megért idős ember az emlékezés kockáit képes összerakni és újra lepergetni az olvasó előtt. Leírása filmszerű. Élénk színekben láthatjuk a király és a sereg hétköznapjait, a csaták és a betegségek által megtizedelt csapatot (és egy-egy lovag szenvedéseit vagy éppen halálát), a betegeket és elborzasztó betegségeiket, a keresztesek (és a király) hibáit s néha megmosolyogtató esendőségüket a rájuk szakadó megpróbáltatások közepette. Láthatjuk tehát a manszúrai ütközet egyes epizódjait, de nem látjuk a csatát; láthatjuk, miként kormányoz a király, de nem látjuk a királyság kormányzatának működését; láthatjuk a különböző csoportok mozgásának és a hatalmi harcoknak a megnyilvánulásait, de nem látjuk e mozgások célját és irányait. Mindebből ismét csak az következik, hogy Joinville műve nem klasszikus értelemben vett történetírói produkció. Elsősorban azokat a jeleneteket őrizte meg, azok nem hullottak ki a nyolcvanöt esztendő aggastyán emlékezetének rostáján, melyeket ő maga személyesen átélt, melyekhez érzelmileg is erősen kötődött, amelyeket a legfontosabbnak tartott, s az idők során bizonyára számos alkalommal elmesélt környezetében. *A Szent Lajos élete* tehát az ilyen történetek, *élmények füzere*, ennek ellenére kerék egész, de minden egyes elemét tekintve önmagában is élvezhető és értékelhető alkotás. Fontos szerepet játszanak benne azok a részek, melyeket az általa is említett francia nyelvű könyvből (*roman*) vett át (mindenekelőtt az *Enseignements* és a *Grande Ordonnance*), időnként ezeknél is feltámad elbeszélő-szerkesztő kedve, s közvetlen élményközelivé tesz olyan eseményt, melynél nem volt jelen.⁷⁴

Joinville a fenti ábrázoló technika segítségével nagy hatású jeleneteket és képeket alkotott, illetve örökített meg, amelyek, miközben a „Szent Király” alakját közel hozzák az olvasóhoz, arra is alkalmasnak bizonyultak, hogy később a francia királyság számára alapvető fontosságú koncepciók építkezhessenek szilárdan rájuk, s hogy ennek során a későbbi századok számára is szimbolikus politikai üzenetek fogalmazódjanak meg. Így született meg az a későbbi francia történetírásban olyannyira kedvelt és a középkori francia monarchia *megingathatatlan-*

⁷³ Leírásai gyakran pillanatfelvételek a csatákról, az egyéni helytállásról. Manszúránál pl. az ő feladata egy stratégiai fontosságú híd megvédése, amit igyekszik rendkívüli vitézséggel és a legjobb tudása szerint teljesíteni, miközben az összecsapások taktikai és stratégiai összefüggéseit nem érzékeli. JOINVILLE, 236–241.

⁷⁴ Ilyen pl. az *Intelmekre*, illetve Szent Lajos halálának körülményeire vonatkozó megjegyzése: megemlíti, hogy mindezt Alençon grófjától, a király fiától hallotta – JOINVILLE, 755–756 –, de szövege valójában teljesen azonos a *Grandes Chroniques* szövegével. MONFRIN, 1995, 756.

ságával oly szívesen összekapcsolt, szimbolikussá merevített kép, mely a szent királyt a vincennes-i erdőben, *hátát egy hatalmas tölgyfának támasztva*, alattvalóitól körülvéve ábrázolja, amint országa ügyes-bajos dolgait intézi; vagy amint ágyára telepedve, országa báróit, tudós embereit maga köré gyűjtve igazságot szolgáltat (a *lit de justice* intézményének indító képe). A szerző ezzel megalkotja a *szent király*, a tökéletes *lovagkirály* típusát, akit már életében szentként tiszteltek, de éppen Joinville-től azt is megtudjuk, hogy a szent életű, népének „jó igazságot” szolgáltató és a legmagasabbrendű földi erényekkel teljes, hitében sziklaszilárd uralkodó egyben természetes, esendő, törekeny ember is, aki a legegyszerűbb emberi értékekkel rendelkező közvetlen jó barát is lehetett.

Sokat megtudunk a mű másik főszereplőjéről is, hiszen először fordul elő, hogy egy történeti munkában a szerző nem hogy nem rejtőzködik, hanem mesz-sze túlmegy azon, hogy nevét adja munkájához. Jean de Joinville hűségese alattvaló és jó barát, maga a *megtestesült józan gondolkodás*, akinek viselkedése és vélekedése esetenként oly bájosan ellensúlyozza a szent király tiszta, szinte földöntúli buzgalmát. Ő a jó lovag, aki illően irtózik a halálos bűnöktől, de ha a lep-ra és száz halálos bűn között kellene választania, akkor mégiscsak a józan ész – és nem a vakbuzgóság – szavának enged, s bevallja, hogy tétovázás nélkül választaná az utóbbiakat (amit egyébként Szent Lajos egyszerre szigorral és toleranciával vesz tudomásul). Őszintén, szívből s becsületből szolgálja urát (de azért pénzért is), s erősen hiszi, hogy a keresztesek a paradicsomba jutnak (de – szemben egyes túlzottan lelkes keresztesekkel – nem látja úgy, hogy ezt nagyon siettetni kellene). Megtudjuk tőle, hogy a király nem tűrte az istenkáromló beszédet, és súlyos büntetéseket szabott ki érte (de lelkesen hozzáteszi, hogy mindezért Joinville-ben egy pofon vagy egy kézre ütés jár). Elmondja, hogy a király mily haraggal viseltetett a kockajátékokkal szemben, s azt is, hogy országában betiltotta őket – és beszámol arról, hogy a király testvérei (főleg Anjou Károly) is kockajátékot játszanak. A király többször ösztökéli, hogy (hozzá hasonlóan) mossa meg a szegények lábát nagycsütörtökön, de ez a királyok által gyakorolt kegyes, krisztusi gesztus nagyon nem nyeri el Joinville tetszését, s ezt nem is rejti véka alá. A király *krisztusi* alkat.⁷⁵ Mint földi halandónak *vannak testi gyengeségei*, de *lelkiek* soha. Joinville azonban tétovázás nélkül vallja be, hogy neki viszont *lelkiek is vannak*, amivel egyszerre köti össze és választja külön a két főszereplő személyét, életútját, s egyfajta kompromisszumot hoz létre a hit parancsa és a józan ész között, ugyanakkor a szent király alakját ezáltal még szertreméltóbbá és emberközelibbé teszi.

⁷⁵ Erre Joinville utal is halálának leírásakor: abban az órában halt meg, amelyikben Krisztus. JOINVILLE, 757. Krisztust a hatodik órában (déli 12 óra) feszítették meg, és a kilencedik órában (du. 3 óra) halt meg.

Mindehhez jól illik a tiszta, áttetsző stílus, a diktálásból is következő világos, pallérozott, de közérthető beszéd, melynek fontos eleme az ura iránti csodálat és szeretet, valamint az a szelíd *humor*, mely rendre átsüt Joinville elbeszélésén. Úgy tűnik, Joinville-nek a király társaságában nagyon sok mindent szabad, amit másoknak nem, s ez csak növeli azt a szeretetteljes tiszteletet, amelyet királya iránt tanúsít. A szerencsésen megválasztott *műfaj*, a *nyelv* és *stílus* értékei, a há-lás *téma* és a népszerű *főhős* alakja mellett ezek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy Joinville műve a későbbi századokban a középkor *leggyakrabban idézett* és *legolvasottabb* munkái közé tartozzék.

Aligha szükséges itt különösebben hangsúlyozni azt a kivételes szerepet, amelyet *Szent Lajos kultusza* a francia monarchia fejlődésében játszott már közvetlenül az uralkodó halálát követően, a 14. század végén (V. Károly), a 15. század során (VII. Károly, XI. Lajos) vagy éppen a későbbiekben (különösen XIV. Lajos korában). A historiográfia szempontjából nézve viszont arra kell felhív-nunk a figyelmet, hogy a francia, különösen pedig a francia nyelvű történetírás, a francia uralkodók törekvéseivel tökéletes szinkronban, ismét fejlődésének kulcsfontosságú szakaszához érkezett. A francia historiográfia két nagy hatású vonulata,⁷⁶ a keresztes háborúkban való való francia részvétel és a „Francia Ke-let” történéseihez kötődő, illetve a *Capeting-monarchia kiteljesedésének* folya-matát bemutató és azt a maga eszközeivel erőteljesen támogató irányzat Joinville művében kapcsolódott össze. A 13. századra a francia monarchia belső és külső expanziójának egyik legfőbb ideológiai pillére a keresztes hadjárat eszméje lett. A szentté avatott király pedig rendkívül erőteljes, morális és hatalmi töltést adott a IX. Lajos után következő uralkodók (mindenekelőtt IV. Fülöp) a központi ha-talom megteremtését és dinamizálását célzó törekvéseinek.⁷⁷

⁷⁶ CSERNUS, 1999, 47–49.

⁷⁷ Más előjellel és más kontextusban ugyan, de ugyanezt a folyamatot mutatja a Capeting-monarchia expanziójának és a kereszteshadjárat-eszmének az első közvetlen és egyik legdurvább összekapcsolódása, az *albigensek* elleni hadi vállalkozás. Mint ismeretes, az albigensek elleni keresztes hadjárat *értékpusztító* és *államalkotó* szerepe szempontjából leginkább a keresztesek század eleji bizánci akciójához volt hasonlatos – de ahhoz volt fog-ható a kortársaknak a történetírásban is néhol tetten érhető lelkiismeret-furdalása is. Erre vonatkozóan lásd LAVISSE–LUCHAIRE, 1911, 259–284; FAVIER, 1984, 154–158; Walter ZÖLL-NER, *A keresztes háborúk története*, ford. JÓLESZ László, Bp.: Kossuth, 1980, 154–156; Paul ALPHANDÉRY–Alphonse DUPRONT, *La Chrétienté et l'idée de la Croisade*, postface de Mi-chel BALARD, Paris: Albin Michel, 1995, 298–337, 434–462. A kereszteshadjárat-eszme és a monarchia összefonódására EHRARD–PALMADE, 1965, 12.

Szent Lajos hadi vállalkozásainak tehát *nem úgy* volt *államalkotó tendenciájuk*, mint a korábbi kereszties hadjáratoknak, vagyis *nem a keleti latin államok* számának gyarapításához vagy a korábbi viszonyok átrendezéséhez vezettek elősősorban (ezt Itáliában és a Balkánon részben majd megvalósítják Lajos fivérének, Anjou Károlynak a törekvései), hanem a francia monarchia további fejlődésére, a *monarchia koncepciójára* voltak döntő hatással. Joinville műve mindenesetre újabb egyértelmű bizonyíték arra a kivételes érdeklődésre, melyet általában a francia történetírás és irodalom, különösen pedig (a 13. századtól) a francia nyelvű történeti irodalom az európai *kereszténység keleti területei* iránt addig is tanúsított, s nagymértékben hozzájárult ennek az érdeklődésnek a további fenntartásához, és a közgondolkodásban (a kései utókor számára is) a kettőt szorosán összekapcsolta.⁷⁸

Szent Lajos személye és uralkodásának időszaka természetes módon kötötte össze a francia kereszties és a dinasztikus történetírás vonulatait. Az általa képviselt uralkodóeszmény azonban valójában betetőzése egy fejlődési folyamatnak és nem a kezdete. A francia monarchia, mely sokat profitált a szent király tevékenységéből, személyiségéből és uralkodásából, alig negyedszázad múlva, IV. Fülöp alatt már egészen más arcát mutatta. Míg Szent Lajos számára az együttműködés, a „jó kormányzás”, a közvetítés, a békeszerzés, a jog tisztelete (ide értve a bárók privilégiumait is) és a jó adminisztráció volt a lényeges, addig Szép Fülöpnek már csak az volt a fontos, hogy a stabilizálódott királyság erőforrásait a lehető legpragmatikusabb és leghatékonyabb módon, a rendelkezésére álló eszközök maximumával élve és időnként visszaélve, hatalma megerősítésére, központosítására és kiterjesztésére használja föl. Ez lett a sorsa a monarchiával összekapcsolt kereszties eszmerendszernek is, mely Fülöp legistáinak értelmezésében olyan szerepet kapott, melynek segítségével megindokolható: miért kell Franciaországnak a nyugati kereszténység leghatalmasabb országának lennie,

⁷⁸ Egyáltalán nem véletlen, hogy a versailles-i kastély 19. századi díszítésekor (1843) a kereszties hadjáratokban való francia részvétel olyan jelentős szerepet kapott. A kereszties háborúk öt terme a középkor újrafelfedezésének jegyében, Lajos Fülöp uralkodásának idején készült el (150 kép és mintegy 300 alak megfestésére került sor). A falakra fölkerültek a hadjáratban részt vevő családok címerei (így II. András magyar királyé is). A termek azt a felfogást tükrözik, hogy a kereszties hadjáratok a francia monarchia nagy vállalkozásai voltak, a „grandeur” fontos elemét jelentik, miközben a termek díszítése egy „polgárkirály által a nemességnek tett gesztusként” is értékelhető. (A vállalkozás nem várt eredménye lett a kor egyik legnagyobb oklevélhamisítási ügye, melynek során a képekre fölkerülni kívánó, de eredeti oklevelekkel nem rendelkező nemesi családok hamis okleveleket vásároltak maguknak.)

szembeszegülvén az *univerzális* hatalmakkal (a pápasággal és a császársággal), letörve az ország nagy territoriális urainak befolyását és megroppantva a kereszties hadjáratok egyik legfontosabb és leghatékonyabb hadoszlopának, a templomos rendnek a hatalmát. IV. Fülöp tehát a kereszties eszmében rejlő közvetett és közvetlen erőforrásokat a monarchikus hatalom szolgálatába állította, annak érdekében, hogy ezáltal egy új, belső és külső dominanciára törő királyi hatalmat hozzon elsöprő lendületbe.⁷⁹

Az az uralkodómodell, melyet Szent Lajos képviselt, és amelyet Joinville megalkotott, kiszínezett és átadott, jelentős hatást gyakorolt a későbbi uralkodómodellekre is. A Szent Lajos alakjához kapcsolódó, illetve hozzá kapcsolt gesztusok, szimbolikus jelenetek, anekdoták, elvek – hit, becsület, önfeláldozás – mind-mind befolyásolták az uralkodókról kialakult későbbi ideálképet. (Azt a képet egyébként, melyet Szép Fülöp már két generációval később megcáfolt a maga kegyetlen pragmatizmusával, a *tetteivel*.)

Super homo – ez a kifejezés szerepel VIII. Bonifác Lajos király szentté avatását kinyilvánító bullájában.⁸⁰ Más összefüggésben a középkor folyamán nem találkozunk ezzel a kifejezéssel. Úgy tűnik, Lajos király számára lett kitalálva. Szent Lajos kétségtelenül a francia történelem egyik világszerte legismertebb és legelismertebb személyisége. Ritka eset, amikor a középkor története kapcsán elmondhatjuk: ezt a tekintélyt már életében kivívta magának, ráadásul nemcsak Franciaországban, hanem a korabeli keresztény országokban, sőt még a muszlim államokban és a világhódító mongol birodalomban is így vélekedtek róla. Szent Lajos Franciaország legkarizmatikusabb uralkodója, a francia királyok között az egyetlen szent. Nem kétséges: rendkívüli érzéke volt ahhoz, hogy korát, alattvalóit, a kor szellemét megértse, és volt szándéka, tehetsége és voltak eszközei,

⁷⁹ A királyi hatalom és a nagy monarchiák kibontakozására lásd KRYNEN, 1993, 69–166; a kereszties hadjárat és a királyi hatalom politikai-ideológiai összefogásának legkidolgozottabb változatára lásd Pierre Dubois (1250–1321) *De recuperatione Terrae Sanctae* (1305–1307) című kulcsfontosságú munkáját (éd. Charles-Victor LANGLOIS, Paris: Picard, 1891). MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben*, Bp.: Line Design–HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010; SÁGHY Marianne, *Kereszties háború és nemzeti propaganda. – Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról*, in *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*, szerk. KLANICZAY Gábor, NAGY Balázs, Bp.: Eötvös Kiadó, 1999, 121–132. Vö. továbbá RICHARD, 1983, 159–204, 383–404, 417–454; Jean RICHARD, *Le royaume latin de Jérusalem*, Paris, 1953, 262–274; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 284–322; FAVIER, 1984, 223–237.

⁸⁰ CAROLUS-BARRÉ, 1994, 278–288; LE GOFF, 1996, 948–982. Az uralkodók szentségének irodalmából magyar és európai kontextusban lásd KLANICZAY, 2000.

hogy mindezt befolyásolja is. A 13. században ő az egyetlen szentté avatott király, egyben ő az utolsó szentté avatott uralkodó.⁸¹

Amikor a francia monarchia kiteljesedésének időszakában a francia királyok hirtelen döntéssel elhagyják a Nagy Károly óta különösen jól hangzó, tisztelt és programadóként is gyakran választott Károly nevet, és Lajos nevű⁸² királyok váltják egymást a „legkeresztényibb királyok” trónján, a francia monarchia természetes módon új védőszentre is talált Szent Lajos személyében, akinek kultuszára minden lehetséges területen támaszkodott.⁸³ Halálát követően – mint láttuk – igazi mozgalom indult a király kultuszának további elmélyítése, kimunkálása, kiszélesítése és ápolása érdekében. Pápák sora foglalkozott a kanonizáláshoz szükséges anyag összeállításával, a szentté avatási per előkészítésével.⁸⁴ De emellett a szent király alakja, mely szorosan összeforrott a monarchiával, és annak kivételes tekintélyt biztosított, a közvetlen utódok és az egész dinasztia számára rendkívül fontos volt. A francia uralkodó már életében úgy „szerkesztette meg” udvarát, hogy az minden szempontból modellértékű legyen. A földi állapotoknak igazodniuk kellett

⁸¹ LE GOFF, 1996.

⁸² Napjainkban, a legitimista irányzat szerint, az 1974-es születésű, francia és spanyol állampolgárságú Louis de Bourbon, Anjou és Bourbon hercege XX. Lajos néven örököse a francia királyi címnek.

⁸³ A Francia Királyság védőszentje a Capetingek időszakában Szent Dénes (Saint Denis), akinek kultusza éppen IX. Lajos időszakában kapott új lendületet azáltal, hogy a Saint-Denis-apátságba koncentrálódott a monarchia szakrális hatalmának egy szimbolikus része. Ott hozza létre IX. Lajos a „három faj” (Merovingok–Karolingok–Capetingek) királyi nekropoliszát, ott írják IX. Lajos uralkodásától kezdődően (latin és *francia* nyelven egyaránt) a monarchia „hivatalos” történetét, s ott őrzik a Francia Királyság zászlaját, az *oriflamme*-ot. Szent Dénes kiemelt kultuszát a százéves háború végére Szent Mihály kultusza váltja fel, amiben Mont-Saint-Michel fekvéséből következően szinte bevehetetlen apátsága szimbolikus szerepet játszott. Szent Lajos kanonizálása és személyének a francia monarchiával való mind szorosabb összekapcsolása azonban e téren is új helyzetet és új lehetőségeket teremtett. Szent Lajos ekkor a *modern* francia monarchia szimbóluma és védőszentje lesz. Ebbe a gondolatmenetbe illeszthető a Királyi és Katonai Szent Lajos Érdemkereszt (*Ordre Royal et Militaire Saint Louis*) létrehozása is, melyet XIV. Lajos alapít (1693. április 5.; a rávésett jelző: *Ludovicus Maius Instituit*). Ezt tekintik az első modern érdemrendnek, amennyiben a katonai kiválóságot ismeri el, és elnyerésének nem feltétele, hogy a kítüntetett nemesember legyen (de általa esélyt kap, hogy azzá váljék). Az érdemkeresztben ábrázolt Szent Lajos-alak egyik kezében babérkoszorút, a másikban Krisztus töviskoszorúját tartja.

⁸⁴ A szenté avatási procedúra menetére, körülményeire és dokumentumaira a legátfogóbb feldolgozás CAROLUS-BARRÉ, 1994.

a mennyei udvar képéhez. A földi udvar szent alapelvekre épül, Szent Lajos már életében úgy él, mint egy példázat. Az elképzelt *mennyei udvar* és a *földi hatalom* szoros összefüggésben van: „A mennyei udvar legközelebbi hasonmása a 13. századi Európában minden bizonnyal Szent Lajos udvara volt” – írja Klaniczay Gábor.⁸⁵ A szentté avatási procedúrának természetesen nagyon sok és befolyásos támogatója volt. A már életében szentként tisztelt király mennyei-hasonmás udvarának résztvevői, tisztségviselői, előkelő és egyszerűbb működtetői mind annak érdekében tevékenykedtek, hogy az uralkodó kanonizálása bekövetkezzék.⁸⁶ A család tagjai is aktívan részt vesznek a kultusz ápolásában, felkérnek a királyhoz közel álló személyiségeket, hogy írják le emlékeiket, amint tette azt Blanka és Johanna királynő is. Szent Lajos-oltárokat és -kápornákat alapítanak szerte az országban, majd másfelé is, ahova eljutnak, a kultusz napi jelenlétének biztosítása, ápolása érdekében.⁸⁷ A kanonizálási procedura végigvitelén tehát hatalmas eltökélt és buzgó sereg tevékenykedett e földi világban, s a folyamat 1297. augusztus 11-én beteljesedett.⁸⁸ Szent Lajosnak a szó *legáltalánosabb* értelmében vett, ké-

⁸⁵ KLANICZAY, 2000, 204. A mennyei udvar és a földi hatalom összekapcsolására és európai hatásaira lásd *uo.*, 202–204.

⁸⁶ „Az egyház meghagyhatta volna IX. Lajost a történelemnek. Ehelyett az oltárokra helyezte.” GUÉRANGER, 2008, 13. Jacques Le Goff megfogalmazásában: létrejött „Az oltár és a trón nagy szövetsége”. LE GOFF, 1996, 781–783.

⁸⁷ „Hála neki, Franciaország királyának tekintélye összehasonlíthatatlan magasságba emelkedett.” Louis CAROLUS-BARRÉ, *Les enquêtes pour la canonisation de Saint Louis – de Grégoire X à Boniface VIII – et la bulle Gloria laus, du 11 août 1297*, *Revue d'histoire de l'Église de France*, t. 57, no. 158, 1971, 29. Unokájának, IV. Fülöpnek a hatalmi gépezete pedig ezt reprezentációjában és konkrét politikájában is gyakran kihasználta. LE GOFF, 1996, 805–808; KLANICZAY, 2000, 240–242; André VAUCHEZ, *La sainteté en Occident aux dernières siècles du Moyen Âge d'après les canonisations et des documents hagiographiques*, Rome: École française de Rome, 1981, 414–415.

⁸⁸ VIII. Bonifác kanonizációs bullája és búcsúlevelei is jól tükrözik Szent Lajos ekkor már széleskörűen elismert, kivételes tekintélyét. A „*super homo*”, a „*supra hominem*” megfogalmazás VIII. Bonifác búcsúleveleinek valóban különös hangulatot kölcsönöz. Két levél született, s mindkettőnek a felvezetése igen beszédes és szimbolikus; az első a „*Reddite quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo*”, a második a „*Rex pacificus magnificus est*”. A pápa a bulla szövegében is a lehető legméltóbban fogalmaz. Kezdő szavai – „*Gloria, laus et honor*” – Theodulf d'Orléans 9. századi körmeneti himnuszát idézik. A bulla bevezető szavai párhuzamot vonnak *Krisztusnak Jeruzsálembé* és *Lajos királynak a szentek közé* való bevonulása között. GUÉRANGER, 2008, 16, 112–135, 136–151, 152–159. Ebből akár az is kiolvasható lenne, hogy a pápa és Franciaország közötti kapcsolatok ki-

sőbbi széleskörű elismertetéséhez, *igazi kanonizálásához* azonban Jean de Joinville Szent Lajos-életrajza – *Joinville Szent Lajosa* – vezetett el.⁸⁹ Ehhez a sikerhez minden bizonnyal kellett az is, hogy Joinville nem csak *népnyelven*, de a „nép nyelvén” is alkotott.⁹⁰ Szent Lajost, a „super homó”-t az egyház, a Saint-Pathusok és a pápák, Szent Lajost, az embert Joinville alkotta meg.

emelkedően jók. Valójában Szent Lajos kanonizációs bulláját VIII. Bonifác „Unam sanctam” bullájától (1302. október 18.) alig több mint négy év választja el, amely idő alatt az egyházi és a világi hatalom ismét kíméletlenül felszínre törő rivalizálásának egyik legfontosabb fejezete zajlott le az európai kereszténység történetében.

⁸⁹ A Szent Lajos születésének 800. évfordulójához kötődő számos méltatás közül lásd André VAUCHEZ, *Saint Louis (1214-1270). Le roi juste et l'homme de prière*, Christus, No. 242 (avril 1214), <http://www.revue-christus.com/chroniques/saint-louis-1214-1270/5/4015>.

⁹⁰ LE GOFF, 1996, 1019–1020.